

TİLMEN HÜYÜK KAZISI VE SAMSUN BÖLGESİ ARAŞTIRMALARI 1972 *

U. BAHADIR ALKIM

Türk Tarih Kurumu, Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğü ve İstanbul Üniversitesi adına Prof. Dr. U. Bahadır Alkım'ın başkanlığı altında Doç. Dr. Refik Duru, Handan Alkım, Dr. G. van Driel (Leiden Üniversitesi Öğretim Üyelerinden, misafir üye), Dr. Ali Muzaffer Dinçol, Dr. J. Yakar, Yüksek Mimar Ferruh Bazıyar, Mühendis-Mimar Türkân Bazıyar, Anne M. Timonier (Arkeolog), Sarpol Başar İzgiz (Arkeolog-Desinatör), Mustafa Eren (İstanbul Arkeoloji Müzeleri Çivi Yazılı Belgeler Arşivi Uzmanlarından) ve Sabahattin Ağaladağ'dan oluşan bir kurul tarafından yapılmakta olan Tilmen Hüyük kazısına ve Samsun bölgesinde girişilen araştırmalara 14 Temmuz - 22 Eylül 1972 tarihleri arasında devam edildi. Bu dönemde Tilmen Hüyük'te aydınlatıcı mimarî çalışmalar ve Samsun dolaylarında da toprak-üstü arkeolojik incelemeler yapıldı.

I. Tilmen Hüyük'de :

1 — Dış surun kuzey kesiminde (J-Sondajı) : Gerek iç kaleyi, gerek dış kaleyi

* 1972 dönemi Tilmen Hüyük çalışmalarımızda ve Samsun bölgesi araştırmalarımızda Kazı Kurulumuzun idarî ve ilmi işleri için yardım ve büyük kolaylıklar sağlayan Başbakanlık Kültür Müsteşarlığı Eski Eserler ve Müzeler Genel Müdürlüğüne, Genel Müdür Yardımcılığına, Şube Müdürlüklerine, Gaziantep ve Samsun Valiliklerine, Millî Eğitim Müdürlüklerine, İslâhiye, Bafra, Havza ve Vezirköprü Kaymakamlıklarına, Samsun Müzesi Müdürlüğüne, Yeliburun ve İkiztepe köyü Muhtarlıklarına, Başöğretmenliklerine, İkiztepe Köyünden Hüseyin Karapaça'ya derin teşekkürlerimizi sunmayı zevkli bir görev saymaktayız.

ceviren ve sandık-duvar sisteminde inşa edilen surun takip sondajları ile açıklanması tamamlandı. Sur boyunca kuzey dış kapıdan (= k - 2) itibaren batı doğrultusunda 200 m. lik bir kesimde 23 mekân açıldı. Alishar'ın Eski Hitit ve Mersin (Yümüktepe'nin) VII., VI. Hitit çağı yapı biçimine pek benzeyen testere dişli Tilmen sur tekniğinin bir özelliği yer yer hem kazamat hem de sandık-duvar sisteminde inşa edilmiş olmasıdır (Res. 1-4). Gerek ufak buluntular ve çanak çömlek parçaları ve gerek kapılarında tespit ettiğimiz yapı evreleri Tilmen surunun en az iki mimarlık safhası geçirdiğine tanıklık etmektedir.

2 — İç kalenin doğu kapısında (= K-5) : Bu merdivenli girişin çok harap olmuş olan kuzey yönü açıldı ve gerek eski ve gerek daha yeni mimarlık evrelerinin saptanmasına - yıkıntıların verdiği olanak oranında - çalışıldı.

3 — İç kale surunun batı kesiminde (= K sondajı) : Bu alanda, iç duvarı (üstte) ile dış duvarı (altta) arasında 4 metrelik bir kot farkı bulunan dört mekânlı bir yapı meydana çıkarıldı; kuzey-güney doğrultusunda olan ve iç sur arasında ona bitişik olarak müstakilen inşa edilen bu yapı da anıtsal nitelikteki kazamat konstrüksiyonlarından biridir (13 x 15 m. boyutunda, yamuk biçimde).

II. Samsun Dolaylarında :

Anadolu'nun bugüne kadar pek az araştırılmış bölgelerinden biri olan Sam-

sun yöresinde 1971'de başladığımız arkeolojik istikşaf gezisine bu dönemde de devam ettik. Samsun Atatürk Müzesi Asistanı Arkeolog Nihat Sümer'in (şimdi: Samsun Müzesi Müdürü) de zaman zaman he yetimize katılması ile Bafra, Havza ve Verzirköprü çevresini sistematik bir araştırmaya tabi tuttuk. Henüz kesin etütleri bitirilmemiş olan incelemelerimizin sonuçlarını çok kısa bir özet halinde sıralayalım:

A — *Bafra yöresinde* : Tarafımızca bulunan ve arkeoloji literatürüne henüz geçmemiş olan yerleşmeler şunlardır :

a) Tepe Tarla (Harita : No. 18) : Bafra'nın kuş uçuşu 12 km. güneybatısında El Davut köyünün güneybatısında bir Hüyük (Res. 5), yaklaşık olarak 10 m. yükseklikte, hüyükün doğu kesimi bir sekiye dayanmakta (Eski Bronz, Hitit).

b) Azay Tepe (Harita : No. 22) : Bafra'nın 12 km. güneybatısında Azay köyü yakınında bir Hüyük (Res. 6), yük. 14.50m. (Eski Bronz, Hitit ve M.Ö. II. binyılının kendine özgü keramiği, Roma).

c) Tödüğün Tepe (Harita : No. 21) : Bafra'nın 15 km. güneybatısında (Res. 7) Gökçeagaç köyünün güneybatı yakınında bir Hüyük (Eski Bronz, Hitit).

ç) Elmacık Tepe (Harita : No. 55) : Bafra'nın 15 km. güneybatısındaki Türk köyünün İlâmdere mahallesinde, yük 29.-50 m. (Eski Bronz, Hitit).

d) Tepecik (Harita : No. 28) : Bafra'nın 16 km. güneybatısında Terzili köyü içinde doğal bir sırt üzerinde oluşmuş bir Hüyük yerleşmesi, üzeri bundan 35 yıl öncesine kadar yoğun bir orman ile kaplı imiş, yük. 15 m. (Eski Bronz, Hitit). Eski Bronz malzemesi özellikle doğu kesimde daha bol.

e) Karaşeyh (Harita : No. 29) : Bir öncekinin 3 km. kuzeybatısında ve Terzili köyünün Karaşeyh mahallesinde dik bir doğal yükselti üzerinde oluşmuş Hüyük,

köylülerce yine Tepecik adıyla tanımlanmakta (Eski Bronz, Hitit).

f) Evren Uşağı - Ömer Usta çiftliği (Harita : No. 31) : Bafra'nın 15 km. güneybatısında, Ömer Usta çiftliğinin güneydoğusunda, Kızılırmak nehrine dik olarak inen doğal bir tepe üzerinde oluşan ufak bir Hüyük yerleşmesi (Eski Bronz, Hitit, Orta çağ).

g) Paşaseyh (Harita : No. 23) : Bafra'nın 17.5 km. güneybatısında Paşaseyh (Paşasah, Paşacık) köyünün içinde doğal bir yükselti üzerinde oluşan Hüyük (Res. 8-9), erozyon nedeni ile çok aşınmış (Eski Bronz ve çok sayıda Hitit).

h) Hacıbaba Tepesi (Harita : No. 19) : Bafra'nın 7 km. güneybatısında El Davut köyünün Hıdrellez mahallesinin 1 km. güneyinde Kızılırmak havzasına hâkim doğal bir yükseklik üzerinde oluşan Hüyük (Eski Bronz, Hitit). Hüyükün tepesinin hemen batı bitişiğinde bir tümülüs de var (Hacıbaba tepesinin, daha önce K. Kökten tarafından Sivritepe olarak adlandırılan yerleşme olduğunu tahmin etmekteyiz).

B — *Havza yöresinde* :

a) Manevra Tepe (Harita : No. 35) : Havza'nın 10 km. kuzeydoğusundaki tümülüsün güneybatı eteğinde düz yerleşme (Eski Bronz).

b) Bekdiğin - Hâkim Tepe II (Harita : No. 36) : Havza'nın 12 km. kuzeydoğusunda Bekdiğin köyünde doğal bir yükselti üzerinde oluşan Hüyük (Eski Bronz).

c) Hâkim Tepe I (Harita : No. 37) : Havza'nın 13 km. kuzeydoğusunda olup Karameşe köyünün 400 m. kuzeydoğusunda doğal bir tepe üzerinde Hüyük yerleşmesi (Eski Hitit). Hüyükün bir kesiminde sur kalıntısı mevcut, tam tepesinde bir tümülüs var.

ç) Taşkaracaören Tepe (Harita : No. 40) : Havza'nın 16.5 km. kuzeydoğusunda iki dere arasında doğal bir sırt üzerigide oluşan Hüyük, Taşkaracaören köyü içinde (Eski Bronz, Hitit, M.Ö. I. binyılı, Geçantik, Bizans).

d) Cintepe II (Harita : No. 38) : Havza'nın 15 km. kuzeydoğusunda Güvercinlik köyünün 1 km. kadar güneyinde Hüyük yerleşmesi (üzerinden yalnız Eski Bronz Çağı çanak çömlek parçaları toplandı).

e) Çamyatağı (Harita : No. 43) : Havza'nın 19 km. kuzeydoğusunda Çamyatağı köyünün (eski adı : Lerdüğe veya Lerdöğe) 1 km. güneybatısında doğal bir yamaç üzerinde oluşmuş Hüyük (Res. 10). Söz konusu kesimde 1946 yılında H. Z. Koşay ve M. Akok tarafından beş tümülüs tespit edilmişti (krş. Belleten XII, 1948 s. 835-853, lev. CLXVIII-CLXXVIII). Biz ise tümülüslerden ancak ikisini inceledik : (Dökme Tepe I ve Dökme Tepe II) ve bunlardan birinin (daha batıda olanın = Dökme Tepe I) bir hüyük yerleşmesi üzerinde yer aldığını gördük. Dökme Tepe I hüyükün Eski Bronz, Millattan önce II. binyılı (Hitit ?), M.Ö. I. binyılı, Roma ve Geç-antik çanak çömlek parçaları topladık.

C — *Vezirköprü yöresinde :*

a) Hüyük Tepe : (= Oymaağaç Tepe) (Harita : No. 49) : Vezirköprü'nün kuş uçuşu 7 km. kuzeydoğusunda ve Oymaağaç köyünün 500 m. kadar batısında, ovalimsi biçimde doğal bir yükselti üzerinde oluşan büyük bir Hüyük (Eski Bronz, Hitit, M.Ö. I. binyılı). Hüyükün tepe kesimine yakın bir yerinde sura benzeyen iki duvar kalıntısı görüldü. Doğu üst yamaçta bir süre önce köylüler tarafından gizlice kazılan ve potern'i andıran bir yer altı konstrüksiyonun başlangıç kısmını, anıtsal giriş monolit blokları ile birlikte gördük. Tıpkı Boğazköy'deki poternler gibi bindirme tekniğinde inşa edilen, üstü kilit taşı ile kavuşturulan ve bir insanın rahatça yürüyebileceği bir yükseklikte olan bu yeraltı yolu, Hüyükün güneydoğu eteğindeki Çörlen Pınarı adını taşıyan bir kaynağın toprak altında kaybolan suyun doğrultusunda ilerlemektedir. Bu insanın pottern mi, yoksa yeraltı kültü ile ilgili bir yapıt mı olduğunu saptayabilmek için mahallinde kazı yapılması gerekmektedir; inşa tekniğine göre bunun M.Ö. II. binyılı Hitit Çağına ait olduğu anlaşılmaktadır.

b) Çörlen Tepe (Harita : No. 48) : Oymaağaç köyünün 400 m. kadar batısında ve Hüyük Tepe'nin eteğinden 50 m. doğuda doğal bir yükselti üzerinde oluşan düz yerleşme (üzerinden yalnız Eski Bronz Çağına ait keramik parçaları toplandı).

Bu vesile ile, Oymaağaç'ın bir yandan Vezirköprü - Alaçam, bir yandan da Vezirköprü - (Kızılırmak vadisi batısı) Bafra bölgesi arasındaki bir yol üzerinde bulunduğu ve dolayısı ile Orta Anadolu'yu Karadeniz'e bağlayan tâli ve sarp bir yolun Oymaağaç'tan geçtiğine işaret etmek isteriz.

Ç — *Vezirköprü - Durağan arasında Kızılırmak vadisinde :*

Söz konusu yol boyunca yaptığımız incelemede herhangi bir Hitit veya Hitit öncesi yerleşmesine rastlayamadık. Ancak Vezirköprü'nün 17.5 km. kuzeybatısındaki Çeltik köyünde (Harita : No. 54) iki Kızılırmak vadisinde Çaltıcak'ta (Harita : No. 50) üç tümülüs, Çöge köyünde (Harita : No. 51) Geç-Antik devir yerleşmesi, Terelik'te (Harita : No. 52) ve Durağan'ın 5 km. güneydoğusunda (Harita : No. 53) kaya mezarları gördük.

D — *Akalan'da (Harita : No. 32) inceleme :*

Samsun'un kuş uçuşu 16 km. güneybatısında bulunup Çatmaoluk ile Kulacadağ köyleri arasında dik bir vadinin kuzey üstünde yer alan, Th. Makridi tarafından kısmen kazılan (krş. MDVG 1907, 4, 12. Jahrgang) ve H. H. von Osten tarafından da gözden geçirilip önemi belirtilen (krş. OİP 5, s. 31; OIC 8, s. 171) Akalan kalesinin ilk istikşafını yaptı. Kale içinin güneybatı orta kesiminde bir hüyük yerleşmesi gördük. Makridi'nin sondaj yaptığı yerin güneybatısında ve güneyinde Eski Bronz ve Hitit devirlerine ait keramik parçaları topladık. Ayrıca Frig Çağı *terra-cota* boyalı levhaların ve Frig keramiğine ait parçaları özellikle iç kalenin güneyinde bulduk.

E — *Tümülüsler* :

Gerek Samsun, Bafra, Havza ve gerek Vezirköprü dolaylarında bazıları daha önce bilinen, bir kısmı ise ilk defa tarafımızdan görülen tümülüsleri de arkeolojik haritamıza işledik. Buradaki kısa raporumuzda onlardan ayrıca bahsetmiyeceğiz.

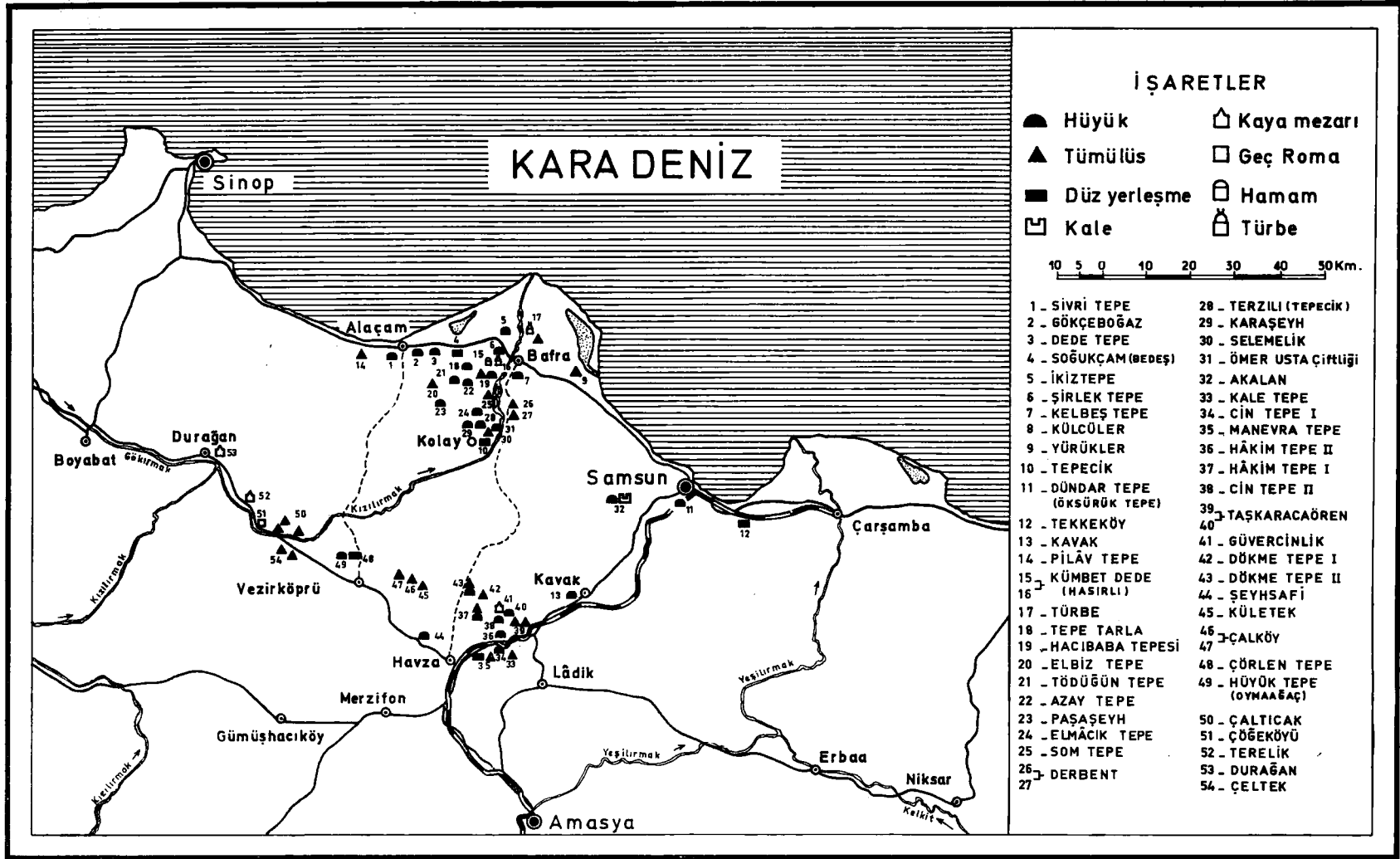
Yine daha önce başkaları tarafından zikredilen (örneğin K. Kökten) Havza yakınlarındaki diğer hüyüklerden de (Cin Tepe I, (Harita : No. 34), Şeyh Safi (Harita : No. 44) söz etmiyeceğiz (Res. 11).

Bafra, Alaçam ve Havza dolaylarındaki toprak-üstü incelemelerimiz tamamlanmadığı ve tarafımızca herhangi bir kazıya da girişilmediği için arkeolojik ve tarihî sonuçlar çıkarmak henüz erkendir. Bununla birlikte birkaç noktaya değinmeden geçemiyeceğiz :

Bafra'nın batı, güneybatı ve güneyinde kısmen Kızılırmak havzasında ve kısmen onun batı çevresinde yoğun Hitit yerleşmesinin varlığı, söz konusu bölgede Hitit egemenliğine tanıklık etmektedir ki, bu da Hitit metinlerinde kaydı geçen Kaşkaş ülkesinin lokalizasyonu için yeni bir tartışma konusunu ortaya koymaktadır.

Boğazköy'den Karadeniz'e Kızılırmak vadisinden geçerek çıkan Hitit yolunun Havza'dan itibaren kuzeybatıya yönelerek Kızılırmak'a ulaştığına ve oradan da kuzey doğrultusunda İkiztepe'ye uzandığına, üzerinde Hitit kermaik kalıntıları bulunduğumuz hüyükler tanıklık etmektedir.

Bafra ve Havza dolaylarında yapmayı planladığımız uzun vadeli kazı çalışmalarımızın Orta Karadeniz'in bu mntikasının tarihî ve arkeolojik sorunlarının aydınlatılmasına katkıda bulunacağını ummaktayız.

Harita : Samsun bölgesinde geliştirilmekte olan topraküstü arkeolojik araştırmaların 1971 ve 1972 dönemlerinde incelenen hüyük veya sürekli yamaç yerleşmeleri ile diğer buluntuları gösterir harita (çizen Arkeolog - Desinatör Sarpol Başar İzgi).

Res. 1 — Tilmen Hüyük : Kuzey dış sur kazamatları açılırken.

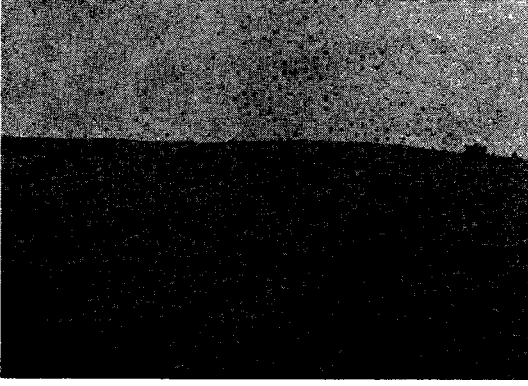
Res. 2 — Tilmen Hüyük : Kuzey dış sur kazamatlarından bir kesim açıldıktan sonra.

Res. 3 — Tilmen Hüyük : Hem kazamat hem de sandık-duvar sisteminde inşa edilen kuzey dış surdan bir görünüş.

Res. 4 — Tilmen Hüyük : Birbirine dayanan yapı blokları halinde inşa edilen kuzey dış surda Blok I, kazamat 3 ve 4.

Res. 5 — Bafra bölgesi : El Davut köyü yanında Tepe Tarla adlı hüyük yerleşmesi.

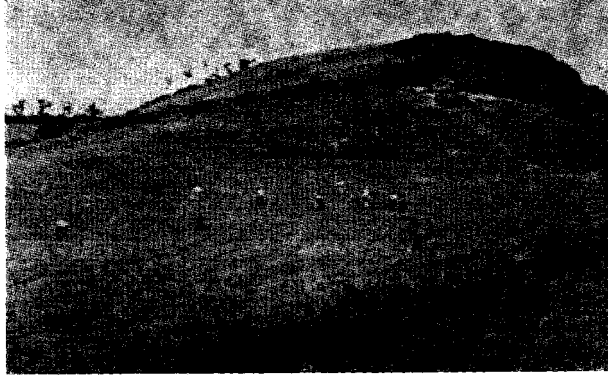
Res. 6 — Bafra bölgesi : Azay köyü yakınında Azay Tepe adlı sürekli yamaç yerleşmesi.

Res. 7 — Bafra bölgesi : Gökçe ağaç köyü yakınında Tödügün Tepe adlı hüyük yerleşmesi.

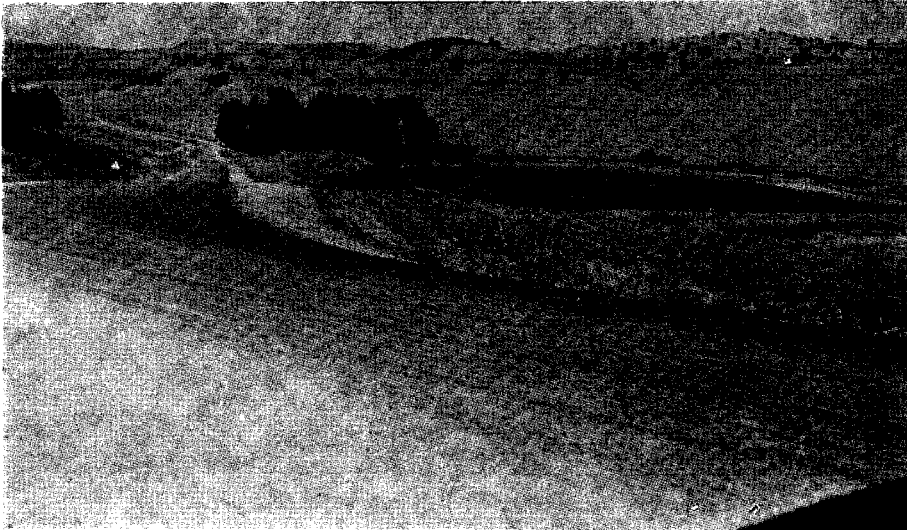
Res. 8 — Bafra bölgesi : Paşaseyh köyündeki doğal bir yükseltinin yamacında oluşan Eski Bronz Çağı ve yoğun bir Hitit yerleşmesi.

Res. 9 — Bafra bölgesi : Paşışeyh yamaç yerleşmesinde pek çok miktarda toplanan Hitit çanak-çömlek parçalarının bulunduğu kesim.

Res. 10 — Havza bölgesi : Çamyatağı (= Lerdüğe) köyü yakınındaki iki tümülüs ve bir sürekli yamaç yerleşmesi.

Res. 11 — Havza bölgesi : Şeyh Safi Hüyüğü.